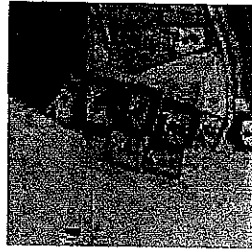

Kvarndala genom tiderna

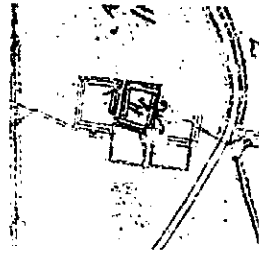
Så långt tillbaka som går att belägga med hjälp av kartor har Kvarndala legat på ungefär samma sätt, ibland med en gränne i norr, ibland med en i söder, under perioder med grannar på båda dessa sidor. På gårdens östra sida har det hela tiden funnits ett öppet utrymme, medan det i väster legat en inhägnad odlingsyta.

1788
Storskifteskarta

(Källa: Lantmäteriet i Malmö, 12-VÅL-4)

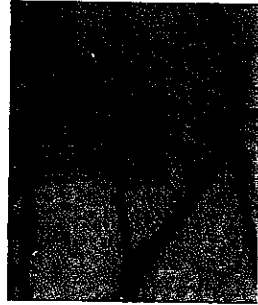
Redan vid denna tid fanns en inhägnad odlingsyta strax väster om gården. Ytterligare en hage som troligen användes för odling hörde till gården och låg strax sydöst om den. Tätt in på Kvarndala, i norr och söder, låg två andra gårdar.

1804
Enskifteskarta

(Källa: Lantmäteriet i Malmö, 12-VÅL-6)

Vid 1800-talets början odlades fruktträd i två hagar nära huset. I och med enskiftet fick åtminstone en av granngårdarna flytta, men Kvarndala låg kvar.

1854
Lantmäterikarta

(Källa: Lantmäteriet i Malmö, 12-VÅL-32)

Lantmätare Georg Gustafssons karta avviker något från de övriga i vissa detaljer. Detta är ett litet utsnitt ur en karta över två socknar, Västra Klagsörp och Tygelsjö. Man bör ha i åtanke att Gustafsson ensam kartlade ett stort område under en förhållandevis kort period (1854-1855), samtidigt som han dessutom skrev långa reseberättelser. Kan-ske kan avvikelser i detaljer bero på att helheten var viktigare än detaljerna i Gustafssons redogörelse för de båda socknarna. Intressant är ändå att Gustafsson ritade ut ett korsgångsmönster i Kvarndalas trädgård.

1910-tal
Härads-karta

(Källa: www.lantmateriet.se, historiska kartor)

Här kan man se en allé söder om gården. Trädgården i väster är omgiven av en läplantering och norr om gården går en stig, Kyrkstigen. När kartan gjordes hade gården precis fått en stor kvam och denna finns utritad ett stycke väster om gården.

1940
Flygfoto

(Källa: Geobiblioteket i Lund)

Här är situationen ungefär densamma som trettio år tidigare, förutom att Kvarndala återigen fått en gränne i söder. I Kvarndalas trädgård odlades vid denna tid blommor som såldes inne i Malmö samt köksväxter till det egna hushållet. Trädgården var indelad i buxbomsingårdade odlingsytor. Mönstret var rakt och strikt, om än en aning osymmetriskt. Mellan odlingsytorna gick grusade gångar, och ungefär mitt i trädgården fanns en berså.

Idag
Flygfoto

(Källa: www.eniro.se, 2007-10-25)

Idag har bebyggelsen i öster krupit närmare, men utrymmet närmast gården är fortfarande fritt. Granngården i norr och allén i söder finns inte kvar, men Kvarndalas trädgård har fortfarande samma utbredning. Den har förenklats mycket sedan år 1940, men grundstrukturen är densamma. Möllan i väster ligger kvar, men tillhör inte längre gården. Kyrkstigen kan anses, men är inte lika flitigt använd idag som för när Kvarndalas ägare hade en omfattande kvarnverksamhet och stigen dessutom ledde till byns järnvägsstation.

Värdeanalys

När man läser en värdeanalys bör man ha i åtanke att värderingar alltid är mer eller mindre subjektiva. De värderingar som människor accepterar varierar kraftigt från ett samhälle till ett annat och från en historisk epok till en annan. Dessutom finns det ofta variationer inom ett och samma samhälle. Inför ett restaureringsprojekt är det trots detta viktigt att på ett professionellt och systematiskt sätt försöka analysera de värden som kan ses just nu, i ljuset av den tid vi lever i och mot bakgrund av den kunskap vi har kunnat skaffa oss om anläggningens historia och nutida skick. Dessa fakta får vägas mot de kunskaper som finns om det större sammanhanget, vilket kan handla om samhällshistoria, trädgårdshistoria eller biologi.

Värderingsmodeller är ett sätt att systematisera anläggningens värden. Det är meningen att man ska kunna använda modellen som en checklista som sorterar de viktigaste värderingskriterierna i grupper. På så sätt kan alla inblandade i bevarandeprocessen få kunskap om hur man resonerar kring varför man bevarar ett objekt. De modeller jag har utgått ifrån är Riksantikvarieämbetets (RAÄ) modell, som utarbetats för bedömning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse samt Statens fastighetsverks (SFV) modell som är till för att användas vid beskrivningen av nyttoträdgårdens särskilda kulturhistoriska värden.¹⁶⁴ Med hjälp av dessa modeller har jag sammanställt en egen.

Dokumentvärden (historiska värden):

- * samhällshistoriskt värde
- * trädgårdshistoriskt värde
- * kontinuitetsvärde
- * autenticitetsvärde

Upplevelsevärden:

- * anekdotvärde
- * pedagogiskt värde
- * rekreativvärde
- * estetiskt värde

Hortikulturella och biologiska värden:

- * sällsynthet
- * kontinuitet
- * artrikedom

Ekonomiskt värde

Några begrepp kan behöva en närmare förklaring:

Kontinuitet: Skötseln och/eller funktionen har varit densamma under en längre tid, den behöver dock inte vara den ursprungliga.

Autenticitet: Detta är ett mycket svårdefinierat begrepp, som dock har att göra med någon form av ursprunglighet. Det kan till exempel betyda att växtmaterialet är detsamma som det som planterades vid anläggningens tillkomst eller att strukturer och former i trädgården, som till exempel gångsystem, är ursprungliga.

Anekdotvärde: Detta begrepp innebär att det finns speciella spår eller minnesberättelser knutna till en växt eller plats som berättar om dem som en gång vistades där.

¹⁶⁴ Carlborg, 2004, sid. 38-39.

Dokumentvärden (historiska värden):

Trädgården vid Kvarndala gård har en lång historik som nyttoträdgård. Den kan dokumenteras tillbaka till tiden kring sekelskiftet 17/1800 men sträcker sig troligen ännu längre tillbaka i tiden. Självhushållningen nådde, liksom i övriga landet, en höjdpunkt kring andra världskriget varefter den successivt förlorat sin betydelse både för Kvarndala och för övriga enskilda hushåll i vårt land. På Kvarndala odlades det runt andra världskriget mest blommor till försäljning, men även en hel del köksväxter. Därefter har trädgården successivt förenklats och allt mindre har odlats som bidragit till hushållets ekonomi. Idag bor ingen på gården och nyttoodlingen är nere på noll.

Trots att kontinuiteten idag är bruten så finns det ett stort värde i att trädgården haft samma funktion under så många år och att grundstrukturen dessutom är bevarad. En del information om byn och gården finns nu samlad, och det finns möjlighet att ta reda på mycket mer. Möjligheten att på Kvarndala på ett pedagogiskt sätt kunna åskådliggöra en för självhushållningen mycket viktig epok är av stort samhällshistoriskt och trädgårdshistoriskt värde.

Ett stort autenticitetsvärde finns i gångsystemet, även om det är förenklat. Det har inte hittats några bevis för hur det såg ut innan 1930-talet, men från detta årtionde finns flera belägg för att gångarna låg ungefär där de ligger idag. Materialet är än idag detsamma som på 1930-talet, det vill säga grus, och på vissa platser finns till och med kantstenarna kvar. Av dessa anledningar är det som finns kvar av gångsystemet mycket värdefullt och får inte förändras.

Upplevelsevärden:

De anekdotvärden och pedagogiska värden som finns i Kvarndalas trädgård har inte så mycket att göra med det som finns kvar idag utan mer med det som en gång funnits och som eventuellt skulle kunna återskapas. Det största pedagogiska värdet skulle ligga i att återuppta funktionen som nyttoträdgård.

Berättelser, som den om hur Ebbe Mårtensson brukade sitta och spela dragspel i bersån och locka byns ungdomar till Kvarndala, ger ett liv till trädgården, trots att det idag varken finns någon berså eller någon pojke med dragspel. Berättelsen om hur man inne i stan kunde få rejält betalt för kejsarkronor och andra blommor som inte värdesattes särskilt mycket ute på landsbygden, där de fanns i överflöd, är en annan sådan. Den gör att man får en förståelse för att även sköna ting kan ha ekonomiskt värde.

Fysiska spår, som flaskorna och burkarna med konserverade bär och grönsaker, minner om tider av knapphet då allt togs tillvara och utnyttjades. Gången som leder ut ur trädgården på den västra sidan är ett minne av en tid då kvarnen var gårdens främsta försörjningskälla och det var viktigt att på ett enkelt sätt kunna ta sig dit. Slitna redskap berättar om allt arbete som lagts ned i trädgården, även om övriga spår av detta idag är knapphändiga. Resterna av utedasset i trädgårdens sydvästra hörn vittnar om en tid när bekvämlighet inte hade samma innebörd som idag och när man om nöden så krävde var tvungen att gå igenom hela trädgården. Om det var mitt i natten och mitt i vintern spelade ingen roll.

Det estetiska värdet i dagens trädgård ligger inte så mycket i trädgården som en arkitektonisk helhet utan mer i de enskilda växterna - i kastanjen på gårdsplanen, i den bevarade buxbomen i den stora eken, i vårblommande lökar och knölar, i syren- schersmin- och fläderbuskar, i enstaka rosor och murgrönan som klättrar i träden. De sjuka almarna som framförallt står längs med trädgårdens södra kant, har inte lika högt värde, åtminstone inte estetiskt. Om man tar tillvara de värdefulla enskilda element som finns och försöker återskapa den arkitektoniska helheten skulle det estetiska värdet öka markant, liksom rekreativt värde.

Hortikulturella och biologiska värden:

Det finns många kulturväxter i Kvarndalaskans trädgård som bör undersökas närmare och försöks sortbestämmas. Eftersom växtmaterialet kommer att studeras under minst ett år av Anna Andréasson har jag inte gått närmare in på detta tidigare i arbetet, och kommer inte att göra det nu heller. Jag skulle dock vilja passa på att understryka att en trädgårds växtmaterial är ett resultat av en dynamisk process och många tidsepokers tillägg och förändringar. Att "frysa" en trädgård till ett enda årtionde är i det närmaste omöjligt. Däremot kan man av pedagogiska, estetiska, eller andra, skäl lyfta fram och eventuellt återskapa vissa karakteristiska drag. Det viktiga är dock att man samtidigt tar hänsyn till och förstår att det funnits en tid både innan och efter perioden som man lyfter fram, liksom det kommer en tid efter vår. Växterna har alla ett värde och de kommer att fortsätta växa utan att ta hänsyn till om vi vill få tiden att stå still. Det är det som är charmen, och det är kanske däri trädgårdens största värde ligger.

Det går ändå att ge exempel på växter som bidrar extra mycket till gårdens karaktär och som absolut inte får tas bort eller bytas ut. I stort sett är det samma växter som under rubriken *Upplevelsevärden* tas upp som estetiskt värdefulla; kastanjen på gårdsplanen, buxbomen, den stora eken, vår- och sommarblommande buskar samt lökar och knölar.

Eken är mycket värdefull ur biologisk synpunkt, särskilt då den står med skydd mot norr och väster och får full solbestrålning från söder. Gamla ekar är mycket artrika miljöer, om de står fritt och får ordentligt med sol på sig. En mängd lavar, insekter och andra djur och växter trivs i ekens krona och på dess stam.

Läplanteringen mot väster och norr fyller en mycket viktig funktion, både som skydd mot vinden och som tillhåll för fåglar och andra djur. En sådan plantering är extra värdefull i det trädfattiga sydvästskånska slättlandskapet och bör vårdas ömt.

Ekonomiskt värde:

Skulle kunna bli stort i framtiden, då trädgården skulle kunna locka en stor publik till hembygdsgården och bidra till att pengar dras in genom växtförsäljning, utökad caféverksamhet och andra aktiviteter.

Avslutning och bevarandediskussion

Det är mycket som återstår att göra vid Kvarndala gård för att alla i projektet inblandade parter ska känna sig nöjda. Den överhängande och stora frågan just nu är den långa som för varje dag säckar ihop mer och mer och som hotar att rasa vilken sekund som helst. Längan måste tas ned och förhoppningen är att den ska kunna byggas upp som hembygdsgårdens nya samlingslokal. För att detta ska kunna göras krävs pengar som i dagsläget inte finns hos föreningen. Om man vågar ta sig förbi den fallfärdiga längan, in på gårdsplanen, och får möjlighet att titta in i de andra längorna förstår man snart hur mycket som redan gjorts och hur mycket kraft som lagts ned på renoveringsarbetet. Hos Kvarndala Kulturhistoriska Förening finns en mängd eldsjälars som lägger ned all tid och energi de kan uppbringa på projektet. Även eldsjälars glöd kan dock slockna, och det är oerhört viktigt att föreningen får ekonomiskt bistånd för det stora och akuta arbete som behöver göras innan så sker. Eller innan någon skadas allvarligt av den nedrasande längan...

Vid Kvarndala finns redan ett fantastiskt arkiv som berättar bygdens historia. Det finns små utställningar och en hel boningslänga i nästan orört 1940-tals skick. Att inkludera trädgården och skapa en sammanhängande miljö skulle bidra mycket till hembygdsgårdens pedagogiska, estetiska och kulturhistoriska värde. När det gäller trädgårdar är det alltid problematiskt att försöka göra en rekonstruktion av en kort tidsperiod eftersom trädgårdar är resultat av många generationers och tidsepokers arbete och stilideal. De är i ständig förvandling tack vare det dynamiska levande material som de består av. Så även trädgården vid Kvarndala. Kanske kan man i dagsläget egentligen säga för lite om till exempel växtmaterialiet vid Kvarndala på 1930-talet för att kunna göra en fullständig rekonstruktion. Kanske har den dynamiska processen gått för långt. Vem vill säga ned en hundraårig och karaktärsfull ek för att den inte ska hindra ljuset från att nå ned till en blomsterrabatt som ska rekonstrueras där under?

Med detta inte sagt att trädgården vid Kvarndala inte kan bli en viktig del av en pedagogisk miljö. Att försöka hitta äldre lokalt odlat växtmaterial och använda Kvarndala som en plats för att bevara det genom odling är en fantastisk idé som definitivt bör utvecklas. Här skulle man dessutom kunna dokumentera hur, av vem och under vilken tidsperiod växterna odlats samt studera deras egenskaper. Kanske kan man upptäcka växter med värdefulla egenskaper, föröka dem och göra så att de når ut till fler människor. En kulturhistoriskt mycket viktig insats skulle göras, på samma gång som föreningen skulle få ett tillskott till hembygdsgårdens miljö som skulle locka fler människor till gården. Trädgårdsintresset är större än på mycket länge, och även intresset och förståelsen för värdet av trädgårdar och växter med historia har vaknat.

Längs med trädgårdens södra kant står flera sjuka almar som har ett lågt estetiskt värde och som på grund av sin sjukdom måste tas ned så småningom. Att göra så skulle ge bättre förutsättningar för en framtida köksväxtodling på platsen där köksträdgården låg under slutet av 1930-talet. Vinsten av en sådan åtgärd skulle bli mycket större än förlusten, särskilt då det på denna sida finns en hög mur som ger lä.

Det gångsystem som trädgården hade vid slutet av 1930-talet och som fortfarande kan ses tydligt i vissa kvarvarande gångar och i buxbomhäckan skulle man kunna överväga att återskapa. Så länge man vid alla ingrepp tar hänsyn till de tidslager som kan ha uppkommit både tidigare eller senare och är rädd om allt växtmaterial vare sig det är från 1930-talet eller inte så ser jag inget problem med detta. Finns det personer som är beredda att ta hand

om ett så långsiktigt projekt så skulle det definitivt bidra till att höja Kvarndalas värde. Det finns funderingar på att den södra delen av boningslängan skulle kunna hysa ett café, och en välskött och intressant trädgård skulle definitivt bidra till att göra caféet populärt. I anknytning till caféet skulle man kunna ha utställningar som berättar om växterna och personerna som odlade dem, kanske sälja någon skrift om detta och annat relevant material, till exempel förökade växter. Att även kulturhistoriska insatser måste gå med ekonomisk vinst, eller i varje fall inte förlust, är Kvarndala Kulturhistoriska Förening om någon medveten om.

Att särskilt lyfta fram det sena 1930-talet kan vara värdefullt och logiskt ur flera synvinklar. För Kvarndalas del är det den period som finns bäst dokumenterad i form av fotografier och de nu nedskrivna minnena. Ur trädgårdshistorisk synpunkt är tiden innan 1940 intressant. Plantskolornas sortiment var som störst kring sekelskiftet 1900 och hade redan vid 1930-talet minskat drastiskt. Ändå var det mycket större än vad det är idag. Samhällshistoriskt finns också ett värde i att lyfta fram denna period. Försörjningssätt och livssituation skiljde sig för de flesta ännu drastiskt ifrån dagens samhälle. Man levde fortfarande, i alla fall på landsbygden, i mycket högre grad än nu av det som man själv kunde producera. Att det fortfarande finns många nu levande som minns denna tid gör att det är extra viktigt att passa på att dokumentera den. Möjligheten att vid Kvarndala gård samla och åskådliggöra växter och annat material från tiden innan och runt andra världskriget bör absolut tas tillvara.

”Du är nästan vacker om man kisar lite grann” sjunger Jonas Gardell, och ungefär så är det med Kvarndalas trädgård i nuläget. Här finns dessutom en potential att med inte alltför stora medel göra så att trädgården ser vacker ut även om man inte kisar. Innan något görs överhuvudtaget måste dock växtmaterialet studeras närmare, vilket är planerat. Man måste dessutom tänka igenom hur man på bästa sätt kan få trädgården att bli ekonomiskt självgående och planera för dess kontinuerliga skötsel, samtidigt som man inte tummar på pedagogiken och vetenskapligheten.

Jag föreslår ett långsamt förfarande, där man börjar med att i studiecirkel närmare diskutera och dokumentera byns trädgårdshistoria, främst under 1930-talet. Om kunskapen om det som planeras sprids går det förhoppningsvis också att hitta växter med anknytning till byn eller trakten, vars historia kan dokumenteras till före 1940.

Tills slut kanske man känner att man vet tillräckligt (vilket man aldrig gör!) och har kommit fram till att det är möjligt, ekonomiskt och skötselmässigt, att satsa på trädgården vid Kvarndala. Det viktiga i det läget är att tänka på att allt som görs under ett restaureringsprojekt ska vara reversibelt - det ska gå att återställa. Sannolikheten finns att man får ny kunskap som förändrar utgångsläget.

Om bara ett förutsättningslöst, nyfiket och vetenskapligt förfaringsätt används vid restaureringen tror jag att trädgården vid Kvarndala har potential att bli en riktig pärla bland hembygdsgårdar. Redan idag är gården välbesökt när det är Öppet hus och Kvarndaladagar, men en välskött trädgård skulle ändå med största sannolikhet öka gårdens värde och besökssiffror markant.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Muntliga källor

Andréasson, Anna, antikvarie trädgårdshistoria och arkeologi, Malmö Kulturmiljö, muntligen 2007-10-26.

Fornaesus, Margareta, lärare vid Hvilans Utbildning, telefonintervju 2007-10-18.

Jakobsson, Anna, landskapsarkitekt, SLU Alnarp, muntligen 2007-09-28.

Lund, Carola, byggnadsantikvarie och 1:e antikvarie Malmö Kulturmiljö, muntligen 2007-10-26.

Olsson, Bror, ordförande i Kvarndala Kulturhistoriska förening, intervjuer 2007-09-03, 2007-10-03, muntligen 2007-10-23.

Tengrud, Hans-Otto, lärare vid Hvilan Utbildning, muntligen 2007-10-10.

Arkiv

Geobiblioteket i Lund

Flygfoto över Kvarndala från år 1940, nr 2C1E.

Se även: <http://hilma.keg.lu.se/Website/flygbilder/viewer.htm>

Kvarndala gårds boningslänga

Familjen Mårtenssons räkenskapsböcker och familjefotografier

Kvarndala Kulturhistoriska Förenings arkiv, Kvarndala gårds museilänga

Fotografier

Föreningen Klagshamns och V.Klagstorps Historia, 2007, *Klagshamn – Västra Klagstorp, En dokumentärsamling om vårt samhälles historia*

Landsarkivet i Lund, LLA

Oxie domsaga

FII:26, Boupppteckning över rusthållare Pär Pärsson, 1795
Hushållningssällskapet i Malmöhus läns arkiv, LLA 11017

F5Ö:1-F5Ö3

Biblioteket, Qi, Sveriges handelskalender 1899-1919

Lantmäteriet i Malmö

Västra Klagstorps socken

Akt 4, *Storskifte*, 1788.

Akt 6, *Enskifte*, 1804.

Akt 18, *Hemmansklyvning*, 1845.

Akt 23, *Karta öfver Tygelsjö och Klagstorps socknar i Malmöhus län.*

Upprättad år 1854 av Georg Gustafsson, vice Commissions Landtmätare i

Malmöhus Län. Innehåller även beskrivning av socknarna. 1854-1855.

Akt 25, *Hemmansklyvning*, 1859.

Akt 28, *Klagstorp nr. 11 delning*, 1866.

Akt 49, *Ägostyckning*, 1909.

Malmö Kulturmiljö

Forssblad, Dag, 2003, *Rapport över arkeologisk förundersökning 2003, V. Klagstorp sn, Malmö Stad, Skåne, V. Klagstorp 11:38-11:42 och 11:44-11:59*, MK 134 S11:034, Malmö Kulturmiljö.

Frejd, Joakim, 2002, *Rapport över arkeologisk utredning 2002, Västra Klagstorp 11:38-11:42, Västra Klagstorps socken, Malmö kommun*, MK 93, S11:031, Malmö Kulturmiljö

Lund, Carola, 2006, *Projekt dokumentation och restaurering av Kvarndala gårds trädgård – Västra Klagstorp socken, Malmö stad, Skåne län*, Malmö Kulturmiljö.

Westerberg, Stellan & Klamborn, Simon & Lund, Carola & Andersson, Håkan & Ahlgren, Isabella, 2005, *Kvarndala gård Västra Klagstorp 11:70 Pm-lägesbeskrivning*, Stadsbyggnadskontoret, Malmö Kulturmiljö och Serviceförvaltningen.

Stadsarkivet i Malmö

Västra Klagstorps socken

A1:1-A1:8, Husförhörslängder 1818-1899

AII:2, Husförhörslängd 1907-1925

Stadsbyggnadskontoret i Malmö

Andersson, Sara, 2005, *Inventering av grönstrukturen i Västra Klagstorp*, Översiktsplaneavdelningen, Malmö stadsbyggnadskontor.

Heddar, Emma & Andersson, Sara, 2005, *Kulturmiljöer i Malmö – slättlandskapet*, Översiktsplaneavdelningen, Malmö stadsbyggnadskontor.

Opublicerade uppsatser och rapporter

Ljungfors, Vilh, *Knaust – utarbetad av Läroverksadjunkt Vilh. Ljungfors* [sammanställningen kommer från Albert Knausts släkting Jan Ljungberg]

Persson, Boel, 2005, *Edlas trädgård. Berättelsen om en skånsk allmoeträdgård*, övningsuppgift i kursen Trädgårdshistoria I, 5 p, Institutionen för Landskapsplanering, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.

Persson, Boel, 2006, *Litteraturstudie om egnahemsrörelsen*, övningsuppgift i kursen Landskap-bebyggelse-människa, 10 p, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet.

Persson, Boel, 2007, *Hofterup 4:2 - ur ett kvinnligt perspektiv*, övningsuppgift i kursen Agrarhistoria, 5 p, Institutionen för växtvetenskap, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.

Digitala databaser och internetbaserat material

www.eniro.se, 2007-10-19 (kartor)

www.hitta.se, 2007-10-24 (kartor)

www.lantmateriet.se, 2007-10-24 (historiska kartor)

Tryckta källor

Ahrland, Åsa, 1990, *Prydnadslignoser under 1900-talet, en sortimentsanalys av fem svenska plantskolor*, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.

Agri, Janne, 1932, *Oxie härad – beskrivning och kalender*, Lund

Bjurling, Oscar, 1947, *Oxie härads sparbank 1847-1947; Minnesskrift med anledning av Sparbankens 100-årsjubileum på styrelsens uppdrag utarbetad av docent Oscar Bjurling*, Malmö.

- Borlind, Signe, 1937, *Hemmets ekonomi*, i: Osvald, Ingrid (red.), 1937, *Lanthushället – handbok för landsbygdens husmödrar*, Stockholm.
- Campbell, Åke, 1928, *Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet – etnografisk studie över den skånska allmogens äldre odlingar, hägnader och byggnader*, Uppsala.
- Carlborg, Annika, 2004, *Köksträdgården vid Österby Bruk*, Examensarbete 20 p i Landskapsplanering, Institutionen för Landskapsplanering, Sveriges Lantbruksuniversitet, Ultuna.
- Carlsson, Gustaf & Molin, Adrian, (red.), 1909, *Svenska allmogehem*, Stockholm.
- Cserhalmi, Niklas, 2002, *Fårad mark – Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap*, Sveriges hembygdsförbund, Stockholm.
- Dahl, C.G., 1918, *Om odling av köksväxter. Av Direktör C.G. Dahl, Åkarp*. Bilaga till Aftonbladet.
- Dahlmark, Nils, 1926, *Vårt hems trädgårdsbok*, Stockholm.
- Dunér, Katarina & Dunér, Sten, 2001, *Den gyllene trädgården: trädgårdskonstens idé- och kulturhistoria från Adam till örtagård*, Stockholm.
- Emanuelsson, Urban & Bergendorff, Claes & Billqvist, Magnus & Carlsson, Bengt & Lewan, Nils, 2002, *Det skånska kulturlandskapet; Årsbok för Naturskyddsföreningen i Skåne 2001*, Lund.
- Flinck, Maria, 1994, *Tusen år i trädgården; från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*, Stockholm.
- Gadd, Carl-Johan, 2000, *Det svenska jordbrukets historia – Den agrara revolutionen 1700-1870*, Stockholm.
- Gren, Leif, 1997, *Fossil åkermark, Fornlämningar i Sverige 1*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Gunnarsson, Allan, 1988, *Träden och människan*, Stockholm.
- Gustafsson, Georg [1854-1855] 1934. *Tygelsjö och Västra Klagstorp på 1850-talet: Sockenbeskrivning av Georg Gustafsson, utgiven med förord och anmärkningar av Fritz Thylén, Arlööv*.
- Hansson, Marie, 1997, *De skånska trädgårdarna och deras historia*, Lund.
- Hermelin, Sven A, 1935, *Den trädgårdskonst som går och den som kommer*, i: Sonesson, Nils (red.), 1935, *Trädgårdsodlingen i Sverige*, Stockholm.

Håkanson, Erland, 1989, i: Bager, Elsebeth & Håkansson, Erland & Tyge, Sigvard (red.), 1989, *Västra Klagstorp och Klagshamn – Två världar? En kyrkby – ett industrisamhälle*, Oxie härads hembygdsförening årsbok 1989.

Ingers, Ingemar, 1978, Ortnamn i Malmö, XI. Västra Klagstorps socken, i: *ELBOGEN – Medlemsblad för Malmö Fornminnesförening* Nr 4 1978.

Linné, Carl von [1749] 1975. *Carl Linnaeus skånska resa år 1749*: redigerad av Carl-Otto von Sydow, Stockholm.

Lundblad, Charlotte & Sax, Ulrika & Stigsdotter, Margareta & Åkesson, Lynn, 1976, *V. Klagstorp*, Etnologiska institutionen med Folklivsarkivet, Lund, på uppdrag av Stadsbyggnadskontoret i Malmö.

Lundquist, Kjell, 2000, Bondens trädgård – en funktion av många nyttiga och några sköna växter, ur: *Bidrag till kännedom om begreppet trädgård och om trädgårdsväxternas historia i Sverige*, Rapport 00:1, Institutionen för Landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp.

Magnusson, Karl, 1909, i: Carlsson, Gustaf & Molin, Adrian (red.), 1909, *Svenska allmogehem*, Stockholm.

Magnusson, Lars, 1999, *Sveriges ekonomiska historia*, Stockholm.

Müller, Daniel, 1888, *Trädgårdsskötsel - Fullständig anvisning i Frukt- och köksväxtodling, Blomsterskötsel i växthus och boningsrum, Trädgårdsanläggningskonst m.m.*, Stockholm.

Nationalencyklopedin, 1993, 1995, 1996, Höganäs.

Olsson, Patrik & Jakobsson, Åsa, 2005, *Alléhandboken*, Regionmuseet Kristianstad.

Retzius, Anders Jahan, 1806, *Försök til en Flora Oeconomica Sveciae Eller Svenska Växters Nytt och Skada i hushållningen*, Lund.

Retzius, Anders Jahan, 1811, *Anvisning till Träds Plantering för Allmogen på Landet isynnerhet på Skånska Slätten*, Lund.

Schön, Lennart, 2000, *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel*, Stockholm.

Sonesson, Nils (red.), 1935, *Trädgårdsodlingen i Sverige*, Stockholm.

Tidström, Anders [1756] 1891. *Anders Tidströms resa i Halland, Skåne och Blekinge år 1756*: utgiven av Martin Weibull, Lund.

VÄXTLISTA

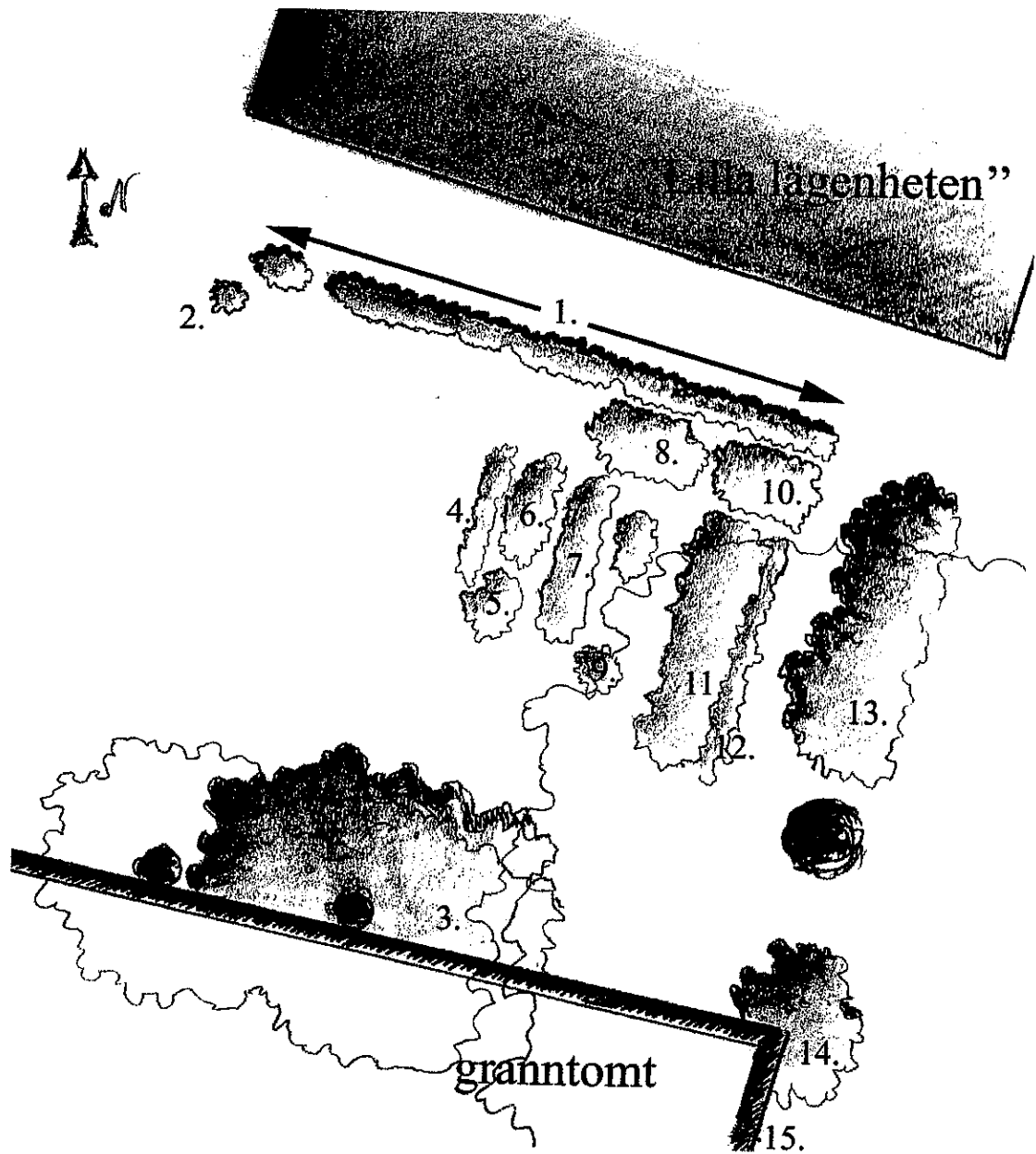
Bilaga 1

Nummer	Svenskt namn	Vetenskapligt namn	Anmärkning
1.	hästkastanj	<i>Aesculus hippocastanum</i>	Angrepp av kastanjemal. Möjligen även svampsjukdomen bladbränna.
2.	skogsalm	<i>Ulmus glabra</i>	Almsjuka
3.	vårtbjörk	<i>Betula pendula</i>	
4.	skogsalm	<i>Ulmus glabra</i>	Almsjuka
5.	skogsalm	<i>Ulmus glabra</i>	Almsjuka
6.	sykomorlönn	<i>Acer pseudoplatanus</i>	
7.	ask	<i>Fraxinus excelsior</i>	
8.	skogsalm	<i>Ulmus glabra</i>	Almsjuka
9.	skogsalm	<i>Ulmus glabra</i>	Almsjuka
10.	hästkastanj	<i>Aesculus hippocastanum</i>	Angrepp av kastanjemal och/eller bladbränna
11.	skogsalm	<i>Ulmus glabra</i>	Almsjuka
12.	ask	<i>Fraxinus excelsior</i>	
13.	ask	<i>Fraxinus excelsior</i>	
14.	sykomorlönn	<i>Acer pseudoplatanus</i>	
15.	skogsalm	<i>Ulmus glabra</i>	Almsjuka
16.	skogsek	<i>Quercus robur</i>	
17.	vårtbjörk	<i>Betula pendula</i>	
18.	oxel	<i>Sorbus intermedia</i>	
19.	oxel	<i>Sorbus intermedia</i>	
20.	bok	<i>Fagus sylvatica</i>	
21.	sykomorlönn	<i>Acer pseudoplatanus</i>	
22.	hästkastanj	<i>Aesculus hippocastanum</i>	Angrepp av kastanjemal och/eller bladbränna
23.	skogsalm	<i>Ulmus glabra</i>	Almsjuka
24.	hästkastanj	<i>Aesculus hippocastanum</i>	Angrepp av kastanjemal och/eller bladbränna
25.	hästkastanj	<i>Aesculus hippocastanum</i>	Angrepp av kastanjemal och/eller bladbränna
26.	vårtbjörk	<i>Betula pendula</i>	

27.	sykomorlönn	<i>Acer pseudoplatanus</i>	
28.	skogsalm	<i>Ulmus glabra</i>	Högstubbe
29.	skogsek	<i>Quercus robur</i>	
30.	äpple	<i>Malus domestica</i>	Dålig kondition
31.	äpple	<i>Malus domestica</i>	Dålig kondition
32.	forsythia	<i>Forsythia x intermedia</i>	
33.	gullboll	<i>Rudbeckia laciniata</i>	
34.	krusbär	<i>Ribes uva-crispa</i>	
35.	daglilja, björnbär	<i>Hemerocallis</i> sp. och <i>Rubus fruticosus</i>	Troligen rest av rabatt söder om buxbomhäcken.
36.	daglilja, höstgullris, pion, prästkrage,	<i>Hemerocallis</i> sp, <i>Solidago gigantea</i> , <i>Paeonia</i> sp, <i>Leucanthemum vulgare</i>	Troligen rest av rabatt söder om buxbomhäcken.
37.	höstgullris	<i>Solidago gigantea</i>	Troligen rest av rabatt söder om buxbomhäcken.
38.	schersmin	<i>Philadelphus coronarius</i>	
39.	bondsyren	<i>Syringa vulgaris</i>	
40.	buxbom	<i>Buxus sempervirens</i>	Rester av låg häck i öst-västlig riktning
41.	liguster	<i>Ligustrum vulgare</i>	
42.	bondsyren	<i>Syringa vulgaris</i>	
43.	liguster	<i>Ligustrum vulgare</i>	
44.	plymspirea och julros	<i>Aruncus diocus</i> och <i>Helleborus niger</i>	
45.	ask, björnbär, höstgullris, krusbär, sten/nyponros, sykomorlönn, trubbhagtorn, vildkaprifol,	<i>Fraxinus excelsior</i> , <i>Rubus fruticosus</i> , <i>Solidago gigantea</i> , <i>Ribes uva-crispa</i> , <i>Rosa canina/dumalis</i> , <i>Acer pseudoplatanus</i> , <i>Crataegus monogyna</i> , <i>Lonicera periclymenum</i> , <i>Prunus</i> sp.	Blandat buskage. Mycket kaprifol i norra delen. Krusbär under äppleträden. Sly av ask, hagtorn och lönn.
46.	vinbär	<i>Ribes</i> sp.	
47.	höstgullris, prästkrage, skogsalm, sykomorlönn, ek, ask	<i>Solidago gigantea</i> , <i>Leucanthemum vulgare</i> , <i>Ulmus glabra</i> , <i>Acer pseudoplatanus</i> , <i>Quercus robur</i> , <i>Fraxinus excelsior</i>	Gullriset överväger stort på hösten. Även mycket småplantor av alm, lönn, ek och ask.
48.	snöbär, forsythia, schersmin, sten/nyponros, syren	<i>Symphoricarpus albus</i> , <i>Forsythia x intermedia</i> , <i>Philadelphus</i> sp. <i>Rosa canina/dumalis</i> , <i>Syringa vulgaris</i>	Buskage som breder ut sig under en stor del av trädskiktet i väster.
49.	höstgullris, praktlysing, såpnejlika, ask,	<i>Solidago gigantea</i> , <i>Lysimachia punctata</i> , <i>Saponaria officinalis</i> , <i>Fraxinus excelsior</i> , <i>Acer</i>	Troligen rest av rabatt, men full av fröplantor från

	sykomorlönn, trubbhagtorn	<i>pseudoplatanus</i> , <i>Crataegus monogyna</i>	ask, lönn och hagtorn.
50.	rabattros, sykomorlönn, ask, skogsalm	<i>Rosa</i> sp., <i>Acer pseudoplatanus</i> , <i>Fraxinus excelsior</i> , <i>Ulmus glabra</i>	Troligen rest av rabatt, men full av fröplantor från ask, lönn och alm.
51.	snöbär	<i>Symphoricarpus albus</i>	
52.	sykomorlönn, trubbhagtorn, skogsalm, ask, liguster	<i>Acer pseudoplatanus</i> , <i>Crataegus monogyna</i> , <i>Ulmus glabra</i> , <i>Fraxinus excelsior</i> , <i>Ligustrum vulgare</i>	Rester av klippt häck mot väster och norr.
53.	schersmin, forsythia, fläder, syren, sykomorlönn, ask, skogsalm, gullris	<i>Philadelphus</i> sp., <i>Forsythia x intermedia</i> , <i>Sambucus nigra</i> , <i>Syringa vulgaris</i> , <i>Acer pseudoplatanus</i> , <i>Fraxinus excelsior</i> , <i>Ulmus glabra</i> , <i>Solidago gigantea</i>	Buskage under träden i trädgårdens norra del.
54.	höstgullris, forsythia, mahonia, björnbär, fläder, syren, skogsalm, sykomorlönn	<i>Solidago gigantea</i> , <i>Forsythia x intermedia</i> , <i>Mahonia aquifolium</i> , <i>Rubus</i> sp., <i>Sambucus nigra</i> , <i>Syringa vulgaris</i> , <i>Ulmus glabra</i> , <i>Acer pseudoplatanus</i>	Högre blandat buskage.
55.	skogsalm, fläder, ask, björnbär, sten/nyponros, sykomorlönn	<i>Ulmus glabra</i> , <i>Sambucus nigra</i> , <i>Fraxinus excelsior</i> , <i>Rubus</i> sp., <i>Rosa canina/dumalis</i> , <i>Acer pseudoplatanus</i>	Buskage/rester av häck mot norr.
56.	skogsalm	<i>Ulmus glabra</i>	Klippt häck

Detalj över trädgårdens sydöstra hörn:

Skala 1:100

VÄXTLISTA SYDÖSTRA HÖRNET:

Nummer	Svenskt namn	Vetenskapligt namn
1.	buxbom	<i>Buxus sempervirens</i>
2.	näva	<i>Geranium</i> (möjligen <i>Geranium x magnificentum</i>)
3.	forsythia	<i>Forsythia x intermedia</i>
4.	oktoberaster	<i>Aster x dumosus</i>
5.	kärleksört	<i>Sedum</i> (möjligen <i>Sedum telephium</i> - Hybrid 'Herbstfreude')
6.	höstanemon	<i>Anemone hupehensis</i>
7.	näva	<i>Geranium</i> (möjligen <i>Geranium x magnificentum</i>)
8.	daglilja	<i>Hemerocallis</i>
9.	kärleksört	<i>Sedum</i> (möjligen <i>Sedum telephium</i> – Hybrid 'Herbstfreude')
10.	höstgullris	<i>Solidago gigantea</i>
11.	iris	<i>Iris</i> sp.
12.	kaukasisk förgätmigej	<i>Brunnera macrophylla</i>
13.	bondsyrén	<i>Syringa vulgaris</i>
14.	bondsyrén	<i>Syringa vulgaris</i>
15.	lingonoxbär	<i>Cotoneaster horizontalis</i>

INVENTERINGSLISTA KONSERVER FRÅN KÄLLARE PÅ KVARNDALA

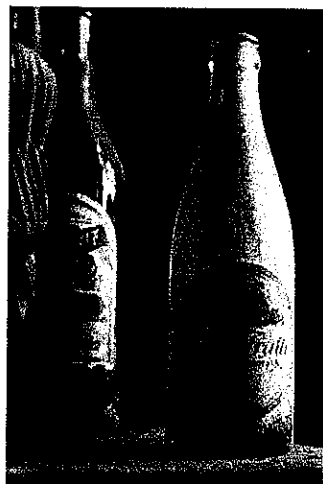
Flask- eller burktyp	Innehåll	Antal
1 l, ofärgat glas, utan etikett	Mörkt röd vätska + skivad rabarber	1
	Mycket mörk vätska + klumpar, möjligen körsbär	1
	Brun-svart vätska	3
	Krusbär i mörk vätska	1
	Krusbär i brunröd vätska	1
	Krusbär i ljus vätska	1
	Krossade krusbär	1
	Skivad rabarber i gul-röd vätska	1
	Röd vätska + fylld till ¼ med ngt som ser ut som skal (rabarber?)	2
	Mörkt rödbrun vätska + ¾ fylld med ngt som ser ut som krossade krusbär	1
1 l, ofärgat glas, utan etikett, kork, inga gängor, ingen text vid bottenkanten	Skivad rabarber i gul-röd vätska	1
1 l, Absolut rent Brännvin, ofärgat glas, ingen text vid bottenkanten	Brun-svart vätska	3
	Röd vätska + fylld till ¼ med ngt som ser ut som skal (antagligen rabarber)	2
	Krusbär i nästan genomskinlig vätska	1
	Krusbär i mörkröd vätska	1
1 l Aquavit, ofärgat glas, utan text vid bottenkanten	Krusbär i mycket mörk vätska	1
0,5 l Aquavit, ofärgat glas	Mörkt röd (nästan svart) saft. Ev. björnbär i.	1
	Någon slags frukt, mycket mörkt	1
	Röd vätska + 2-3 klumpar i plommonstorlek	2
	Gul-röd vätska + 2-3 klumpar i plommonstorlek	2
	Gul vätska + långt odefinierbart föremål. Frukt?	1
0,5 l Bordsbrännvin, brunt glas, text nedtill: AB vin & spritcentralen	Frukt, möjligen plommon	2
0,5 l Bordsbrännvin, brunt glas, text nedtill, svängd hals	Mörk ogenomskinlig vätska	1
0,5 l Bordsbrännvin, ofärgat glas	Ljust röd vätska + något fruktliknande	1
	Röd vätska	2
0,5 l Absolut rent Brännvin, brunt	Mycket mörk vätska + något fruktaktigt	1

glas, utan text vid bottenkanten			
0,5 l Absolut rent Brännvin, ofärgat glas	Svart-brun vätska		2
	Gul-röd vätska		1
	Gul-röd vätska + 2-3 klumpar i plommonstorlek		2
	Mörkbrunt, något geléartat		1
	Röd vätska		1
0,5 l Reimersholms kron-brännvin, ofärgat glas	Brun-svart vätska, helt ogenomskinlig, geléaktigt		1
	Röd-gul vätska med klumpar i plommonstorlek		1
	Klarröd vätska + långt odefinierbart föremål. (frukt?)		1
0,5 l Jägarbrännvin, ofärgat glas	Mycket mörk vätska + 2-3 klumpar i plommonstorlek		1
0,5 l Eau-de vie, ofärgat glas, utan text vid bottenkanten	Gul-röd vätska		1
0,5 l Gammal Norrlands brännvin, ofärgat glas	Gul vätska + långt odefinierbart föremål. Frukt? Svamp?		1
0,75 l Absolut rent Brännvin	Mörk vätska, luktar svart vinbär		1
	Brunsvart geléaktigt		1
Dansk mjölkflaska, text: Mælk er dejligt, Mælk gi'r sundhed, Husk att skylle flasken efter brugen.	Tom.		1
Liten träback	Märke undertill:		
	24 st. tomma Coca-cola flaskor. Märke undertill:		1
Träback från Åbro	Tomma flaskor 12 st. Åbro öl från Åbro bryggeri, Vimmerby 2 st. Klass II lager från Aktiebolaget Malmö		1

Tel. 35		
Små Vichyvatten med patentkork, ofärgat glas. BRYGGERIET KRONAN, LÅNGEBRO, TELEFON 11729 KRISTIANSTAD	Tom	1
Stor Sockerdricka med patentkork, ofärgat glas. Samma bryggeri som föregående.	Tom	1
Stor Sockerdricka, med patentkork, ofärgat glas. VELLINGE BRYGGERI, VELLINGE	Tom	1
0,5 l glasburk En gänga + kant, text undertill: Surte ½ l netto	Frö, ½ - 1 cm tjockt lager	1
Äkta svensk honung från Orvar Berggren, Solhem, Västra Klagstorp En gänga + kant Text undertill: Surte 1 l NETTO	Frö, ½-1 cm tjockt lager	1
Slottsenap burk, ingen text undertill		1
Konserveringsburk. Text på locket: AB Målerås glasbruk	Gröna ärtor	1
Konserveringsburk. Text på locket: FUTURUM	Gröna ärtor	1
Konserveringsburk. Text på locket: GLIMMA GLASBRUK GLIMÅKRA. Text undertill: ½ l	Gröna ärtor	1
Konserveringsburk. Text på locket: AB MÅLERÅS GLASBRUK MÅLERÅS	Gröna ärtor	1
1 l konserveringsburk. Text på locket: *SURTE* KONSERVERINGSBURK	Krusbär	1
½ l konserveringsburk. Text på locket: GLIMMA GLASBRUK GLIMÅKRA	Någon slags sylt	1
Konserveringsburk utan lock. Text undertill: GLIMMA 1 LIT.	Troligen någon slags sylt	1

Inventeringen av konserver utförd av Anna Andréasson och Boel Persson, 2007-09-05

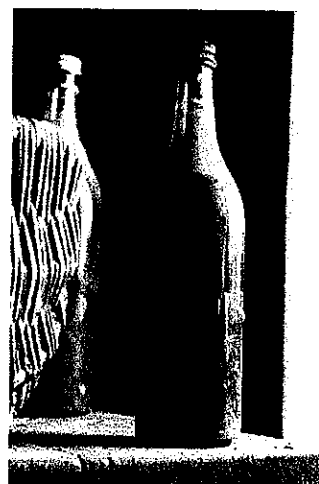
Exempel på några flasktyper och innehåll:

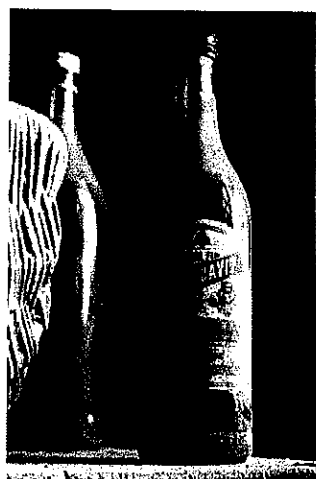
Tutti Frutti
Champagnedrycken

Jägerbrännvin

okänt föremål

Aquavit

Reimersholm
Kronbrännvin

Absolut rent
Brännvin

Till Kvarndala Kulturhistoriska Förening

Råd inför det fortsatta arbetet med Kvarndala gårds trädgård

Se inte den uppsats jag har skrivit som den slutliga och fullständiga dokumentationen av Kvarndala, utan fortsätt skriva ned så mycket ni bara kan. Förslag på ämnen som behöver utredas mer:

- Trädgårdsmästerierna i Västra Klagstorp på 1930-talet: Vad producerades, finns det priskuranter, vad kan ni ta reda på om ägarna, etc...
- Dokumentera enskilda gårdar och hus i så hög utsträckning ni bara kan, exempelvis har jag förstått att det finns en hel del information om nr. 15; det skulle vara roligt om detta kunde sammanställas.
- Järnvägsparken: vad odlades, vem skötte den, blev människor inspirerade av den när de anlade egna trädgårdar, kan man till och med ha fått växter därifrån, etc...
- Med mera, med mera...

Diskutera gärna ämnena i studiecirklar, men glöm inte att skriva ned det som ni kommer fram till. Ibland kan det kännas onödigt, och det man har diskuterat kan verka oväsentligt, men om några år kommer det troligen att finnas många som är tacksamma över allt som ni har dokumenterat. Personliga minnen och små kuriösa detaljer är ofta det roligaste att läsa i efterhand. Dokumentationen behöver förstås inte göras med dator, och inte heller på perfekt svenska. Utöver att det naturligtvis bör vara läsbart så anser inte jag att man ska ha några höga krav på sig själv i sådana här sammanhang. Huvudsaken är att man skriver. Ni har ett fantastiskt välordnat arkiv att förvara era texter i, så den delen blir inget problem.

Passa på att intervjua de äldre personer som har någon anknytning till Kvarndala och byn. Jag har försökt hitta så många skriftliga och muntliga källor som möjligt, men det är ni i föreningen som har kunskap om trakten och det är ni som bäst vet vilka som skulle kunna ge mer information. Ett exempel är Bengt Olsson som sitter i styrelsen och vars mor troligen känner till en del om Kvarndala. Jag fick kontakt med henne lite för sent för att hinna intervjua henne till mitt arbete, men jag hoppas verkligen att ni gör det i mitt ställe.

Slutligen; jag är djupt imponerad av det arbete ni utför och hoppas att mitt arbete kan inspirera er till ett fortsatt arbete med trädgården. Tänk dock på att inte stressa fram något när det gäller den – fortsätt först och främst att arbeta med byggnaderna. Trädgårdens tid kommer. Det är viktigt att saker och ting som har med den att göra får mogna fram långsamt. Förhoppningsvis kan den bli pricken över i vid den färdigrestaurerade hembygdsgården Kvarndala!

Jag önskar er stort lycka till med det fortsatta arbetet, och hoppas på fortsatt kontakt.

Vänliga hälsningar från Boel

